

РЕЦЕНЗИЯ

за дисертационния труд на Николай Боянов Тодоров на тема

*Поезията на Испаноамериканския авангардизъм между двете световни войни
(Кризи и трансформации в творчеството на Висенте Уидобро и Сесар Валехо)*

Дисертационният труд на Николай Тодоров е разположен на 236 страници и се състои от увод, осем глави, заключение и библиография, която обхваща над сто неномерирани заглавия. Форматът на страниците подсказва, че реалният обем е значително по-голям от привидния.

Работата представлява добре структурирано модерно изследване в полето на литературната история и критика, което се съсредоточава основно върху заявената в заглавието тема за авангардното творчество на двама изключително талантиливи испаноезични поети, живели през първата половина на ХХ в., с безспорен принос в културното развитие на западния свят отсам и отвъд Атлантика. Трудът е обсъден и насочен към публична защита на заседание на Катедрата по Теория на литературата, на което са присъствали водещи български специалисти и автори на изследвания, пряко свързани със същината на работата.

Дисертацията е построена в съответствие с поставените цели и задачи и в нея ясно са открити тезите, аргументите и изводите. Тук е мястото да спомена умело подбраните текстове, с които авторът онагледява и подкрепя разсъжденията си, а част от тях са преведени от самия него.

Още в уводната част (4-19 стр.) Н. Тодоров мотивира избора на произведенията *Трилсе* (1922) и *Алтасор* (1931), съответно на Сесар Валехо и Висенте Уидобро, като най-зрели, представителни и влиятелни по отношение на литературния процес, без да подминава и други техни заглавия, които сияят и до днес в литературната история. Въсъщност, началото на увода отвежда към средата на труда (стр. 127), откъдето започва анализът на творчеството, житейския път, идеите и новаторските успехи на двамата поети. Предходният дял на труда, обхващащ увода и следващите пет глави, предлага теоретични рамки в един много широк исторически, социален, идеен и художествен контекст на модернизма и авангардизма в Европа и Америка. Дисертантът излага последователно, по

дедуктивен път, своя възглед за двете явления, като нееднозначни за западния свят умонастроения и творчески изяви. Твърденията и изводите му почиват на сериозни и убедителни разсъждения за индивида и обществото, за силата и значимостта на въздействието на културната и социалната среда, за естетическите насоки, превъплътени през националната традиция, изгнаничеството, емиграцията и новаторските търсения. Поколенията писатели от Латинска Америка, към които принадлежат Валехо и Уидобро, развиват една осъзната лична отговорност за компенсаторния ефект на трансформациите в литературния процес през втората половина на XIX и първата четвърт на XX в., при осмислянето на културните контакти със Стария континент. Това е идейната основа на възжеланията, в Испания и бившите ѝ колонии, за модернизирването и европеизирането на испаноезичния свят, и познанието за този проект на най-напредничавите умове от епохата има важно отношение към съдържанието на труда.

Държа да подчертая, че в първия дял на труда – глави II, III, IV, V и VI, се откроява широката осведоменост на Н. Тодоров по темата. Служейки си с различни чужди езици: испански, английски, френски и руски, той компетентно проследява и отсява основните източници за целите на дисертацията, като убедително обосновава заимстването на теоретични модели от други художествени сфери с оскъдния набор от теоретични рамки. Напълно основателни са изложените мотиви за предприемането на това широкомащабно проучване на модернизма и авангардизма, съсредоточено предимно върху испаноезични образци, защото подобен замисъл не е осъществяван у нас въобще, а Н. Тодоров много подробно и добросъвестно е проследил публикациите и преводите, отдавайки дължимото уважение на испанистите, които са работили през годините в една относително затворена творческа среда.

В много по-голям обем и логически издържано, са изследвани възникването, развитието и трансформационните процеси на модернизма в Западна Европа (глави II-IV), както и пътищата за захранване на новите течения в испаноезичния свят с неговите идеи. В този контекст се откроява един разпространен възглед, че поетичното творчество на предшествениците на латиноамериканския модернизъм като Хосе Марти, е в еднаква степен продукт на едно светоусещане за необходимост от борба за справедливост в обществото, на духовната криза, и, безспорно, на индивидуалния талант. Авторът умело и убедително очертава актуалното състояние на теоретичното знание за модернизма като

познавателен етап, осветен от водещи западни изследователи и познавачи на тази материя, и посочва редица неразработени аспекти. Едно от достойнствата на тази част от труда са грижливо проучените, критично обобщени и умело подредени източници по темата, с които Н. Тодоров влиза в равностоеен научен диалог от своята заявена в началото перспектива. Той проявява вещина и усърдие при работата си с теоретични текстове и тук подчертавам безспорно интересните наблюдения, които откроява – например условността при вметването на англоезични творци, валидно и за испаноезичните, в една или друга категория или оспоримостта на живота в чуждата страна като определящ кризисен фактор на психологическо въздействие върху работата на писателя или художника, на базата на писма и дневници (стр.26), „които невинаги са достоверен източник на информация“. Интересни са и споделените разсъждения за скъсяването на дистанцията между автор, читател и произведение (стр. 41) при модернизма, за испаноезичния „модернизмо“ като мост към изгубената древност. Придобитите знания позволяват на автора да вникне в културните връзки между Западна Европа и Латинска Америка и да открие редица особености, включително терминологични, при анализа на испаноамериканския модернизъм (стр. 46-51), за да премине към проблема за рецепцията и интерпретацията на авангардизма в теоретичен план първо в Испания, а след това и в Латинска Америка. Това е ценно постижение на настоящото изследване.

Следващата глава III (стр. 72-95) обхваща модернистичните теории, манифестите, ключовата роля на художниците импресионисти, влиянието на идеите на Маларме и тяхната проекция върху авангардизма, активната роля на Жид, Валери и други изтъкнати творци, след което авторът пристъпва към обобщаваща характеристика на модернизма. Н. Тодоров е успял да се ориентира в огромната библиография и да направи опит за модерен, задълбочен и информиран прочит на най-близките до разработената тема изследователи, като особено внимание отдава на систематизацията на Ихаб Хасан за прехода от модернизма към постмодернизма, а също на идеите на Лиотар, Леви-Строс, Барт и други емблематични за западната култура имена. На тази основа са предложени осем основни характеристики на модернизма, които сполучливо обхващат едно неподлежащо на дефиниция явление, поради плурализма на своите прояви. Главата завършва с една комуникативна схема на автор – творба – читател. Препоръчвам на автора да не прибегва обаче до обобщения за проектирането на отделни движения, течения, жанрове и пр. отвъд

епохата на своето възникване, които не звучат сериозно и контрастират с изчистения му изследователски почерк. Например, твърдението на стр. 92, че *понякога, след период на временно „замлъкване“*, някои от тях [противостоящи си течения] *се възраждат с представката „нео“ пред своето название*. Уместно би било като продължение да се потърсят причините за това „възраждане“, както и да се отбележат новите нюанси, които оправдават представката „нео“.

Глава IV напомня за едно определение за модернизма на нобелиста Хуан Рамон Хименес (1881-1958), като един от аспектите на всеобщата духовна криза на краевековието. Днес възгледите от дистанцията на времето са обогатени и в настоящата работа намират своя удачна аргументация. Дисертантът подхожда към проблема, като търси връзката на литературния процес с общественото развитие, с хода на живота – с научно-техническия прогрес, с консуматорското мислене, с милитаризма и дълга поредица от открития, които променят мисловните нагласи и пораждат съмнения в човешкия разум. Подчертава и засиления интерес към магическото, който винаги е бил силен сред испаноезичните народи и е вдъхновил ценни художествени творби. Развитието на транспорта прави все по-достъпно придвижването до различните страни, което насърчава комуникацията между хората и дисертантът основателно акцентира на емиграционната литература. В нея често намират израз кризисни състояния, но е препоръчително да се прави ясна разлика между миграция и изгнание. Дисертантът стига до верни изводи за творчеството на Валехо в този контекст, като се опира на теоретичните възгледи на Юлия Кръстева, Адорно и др.

В глава V детайлно е проследен процесът на възникването на авангарда в Западна Европа – тема, по която Н. Тодоров е детайлно информиран. Работата му върху творчеството на Валехо и Уидобро от своя страна му е помогнала и да осмисли в дълбочина редица прояви, които изграждат облика на това изключително културно явление. Спира се подробно на руския авангард, на дадаизма и пр. В текста четем много сполучливи обобщения за корените на сюрреализма, неговите най-забележителни похвати и образци, научаваме за делото на най-именитите творци, вдъхновени от новаторските му идеи. От стр. 102 нататък присъствието на Валехо и Уидобро на страниците на дисертацията става много по-наситено и аргументирано, защото тяхното пребиваване в Париж и Мадрид стимулира нови творчески експерименти и дава тласък на

утвърждаването и на испанския, и на латиноамериканския авангард, на т.нар. „-изми“, които създават облика на литературата и изкуствата до края на гражданската война в Испания и началото на Втората световна през 1939 г.

В предложената типология на авангардизма в глава V основателно на преден план са изведени експерименталният характер на творбите, стремежът към бунт и промяна, радикалният подход към обществените явления и осмислянето на изкуството като средство за обществена промяна. В разсъжденията си авторът се опира на авторитети като Хабермас, Грийнбърг, Лиотар и др., като разграничава ясно своите изводи за характера на новаторството, за художествената стойност на фигуративния заряд и нравствено-естетическата издръжаност на идеите, което като цяло среща и до днес много противоречиви оценки в испаноезичните литературоведски източници.

Дисертацията завършва с три глави, посветени съответно на Висенте Уидобро и Сесар Валехо, като последната очертава творческото присъствие на двамата поети и ролята им за утвърждаването на новите авангардни тенденции в литературата и изкуството на Испания. За нея ще отбележа, че успешно допълва една страна от живота и творчеството на двамата поети, като откроява благотворното им влияние върху развитието на една интензивна творческа дейност, извела националната култура до европейски висоти. Авторът е овладял и осмислил една богата фактология за межкултурните отношения на Испания и Латинска Америка през разглеждания период, проучил е редица източници, които съхраняват данни за причинно-следствените връзки между отделни явления, като например преориентацията към социално значимото в поетичната тематика след пристигането на Пабло Неруда в Испания, промяната в отношението на Хуан Рамон Хименес към младите поети, след като добиват слава на талантиливи творци и пр. В тази глава обаче има неточности в някои исторически данни – Испания не участва в Първата световна война (стр. 209), написаното под линия за Новесентизма на стр. 210 не е вярно, има и някои неясноти в превода, като при *Поемата Канте хондо* на Лорка, която е стихосбирка, а не стихотворение. Тези забележки обаче не омаловажават написаното за плодотворното творческо взаимодействие, с магнетичното, макар и недълготрайно присъствие на Валехо и Уидобро през първата третина на XX в., до началото на войната, запечатано в културната история на Испания като Сребърните години.

В глави VII и VIII Уидобро и, съответно, Валехо намират за пръв път свой достоен прочит в България. Тук се проявяват във висока степен аналитичните умения на автора и способността му да открива нови интерпретативни хоризонти, да проследява съдържанието, смисъла и художествените ефекти в тяхната поезия. Тук се проявяват неговата богата литературоведска култура, оригиналният поглед върху творбите, точният и премерен научен език. Той предлага ценни обобщения за поетичния заряд, философското осмисляне на посланията, прочитът на творбите в различен контекст – испаноамерикански, европейски, испански, или чисто национален – перуански или съответно чилийски. За да изследва по-цялостно творчеството на Валехо и Уидобро, дисертантът тръгва от културно-историческите условия в техните страни, за да очертае особеностите на конкретната творческа среда, в която поетите правят първите си стъпки в изящното слово, проследява влиянията на разнолики творци и специфични местни художествени течения и традиции, придружава ги в дългия път към Европа, в контактите им – понякога противоречиви – с колоси на световната култура като Пикасо, Жан Кокто, Хоан Миро и др. В тясна логическа връзка с целите и задачите на труда са анализите на отношението творба-творец, като при двамата поети проявите са доста различни, както личи в параграф 6. на глава VII, посветен на възгледите им за художественото творчество на чужд език – на оригинални или при преводни произведения.

Нееднократно е отделено специално внимание на движението креационизъм, което се противопоставя на модернизма. Създадено е от Уидобро и е „пренесено“ от него в Испания, като така свързва литературата на полуострова с френския авангард. Това е ярък принос на чилийския поет в европейската култура, въпреки че от него не се раждат значими творби.

В параграф 9. е направен обстоен и детайлен анализ на *Алтасор* (1931), най-ярката поетично творба на Уидобро, като цитираните стихове са в превод на дисертанта. В нея е описано попадането на съвременния човек от обичайния порядък в безредието, в абсурда на съществуването. Нека изтъкна следното наблюдение, което е валидно и за анализите на стихове от Валехо: детайлните познания позволяват на Н. Тодоров да осветли интертекстуалните връзки и да достигне до дълбините на стиха, зрими за талантливия преводач. Отлично осведомен за тенденциите в съвременните изследвания, той умело обобщава и вниква в редица нюанси на смисъла, въздействащи върху посланията на

творбата, като съумява да прокара интересни паралели между произведенията, а изводите му са точни, недвусмислени и следват ясна естетическа и историческа логика.

Средоточието на глава VIII, която е посветена на Сесар Валехо, най-влиятелния сред испаноамериканските поети, е анализът на стихове от *Черните хералди* (1918), *Трилсе* (1922), а накрая са включени и части от други книги. *Трилсе*, е особено предизвикателството за преводача, но подчертавам, че Н. Тодоров се е справил отлично. Тази книга бележи скъсване с традицията и начало на изцяло новаторски експерименти с поетичното слово, като обхваща повечето значими за човешкото съществуване аспекти от живота – математически (в стиховете има много числа), биологични, физически, доколкото заедно могат да илюстрират хармония, лишена от дух. Преди да пристъпи към аналитичната работа, Н. Тодоров ситуира поета и неговото творчество последователно в културния контекст на епохата, проследява трансформационните процеси в следствие на пътуванията, войните, езиковата и други бариери в приютилата го Франция, идеологическата преориентация под въздействието на социалистическите идеали, възприети в Русия, както и осъзнаването на обречеността да не види никога повече своята родина Перу. Валехо и Неруда заминават за Испания, когато избухва гражданската война и са сред групата чуждестранни писатели, които подкрепят каузата на републиканците и я правят достойна на света. В дисертацията основателно се изтъква темата за саможертвата в името на свободата, вдъхновена от тази трагедия, като докосване и доближаване до *Алтасор* на Валехо.

В конкретния анализ на творбите, включени в корпуса на дисертацията, авторът обстойно се спира на времевите параметри и привежда доказателства от различни перспективи за тяхната значимост, основателно набляга на ефекта от прилаганите нови за времето си поетични техники, свързва посланията с важността на личния екзистенциален, творчески и исторически опит за връзката на поета с лирическият герой. Показвайки, че е преодолял големи теоретични пространства, дисертантът смело разкрива богатия евокативен потенциал на непреходните стихове на Сесар Валехо и Висенте Уидобро.

Заключението, което е разположено на 10 страници, съдържа в обобщен вид всички основни изводи, направени в хода на изложението.

Настоящият труд е написан с концептуално издържан подход и дава възможност за дълбоки съвременни прочити на творби от други епохи, независимо, че се съсредоточава

върху творчеството на двама недотама отдалечени във времето поети. Убедена съм, че той обогатява съществуващите знания, свързани с поезията на испаноамериканския и западноевропейския авангардизъм и същевременно в по-голямата си част има стойност с практическата си приложимост при работа със студенти.

На основание на съдържанието на дисертацията мога да споделя, че тя представлява принос в българското литературознание. Широкообхватният ѝ характер хвърля допълнителна светлина върху анализираните явления и безспорно уплътнява свързаната с тях научна материя.

Отправените дотук пожелания и препоръки в никакъв случай не подценяват достойнствата на работата и имат за цел усъвършенстването ѝ при едно бъдещо отпечатване.

Накрая държа да подчертая, че във всички свои анализи и проучвания, включително и в публикациите си по темата, дисертантът се опира на сериозни и авторитетни източници, без да допуска обезличаване на творческите си усилия, и умело си служи със собствен научен инструментариум, което безспорно придава солидност и убедителност на дисертацията. Това е сериозна предпоставка за по-нататъшното му професионално развитие като надежден изследовател в областта на испаноезичната и западноевропейската литература.

Авторефератът отразява вярно и последователно съдържанието на работата.

Изразявам своето съгласие с включеното в справката за приносите.

Казаното дотук ми дава основание убедено да препоръчам на уважаемите членове на научното жури да гласуват „за“ присъждането на образователната и научна степен „доктор“ по професионално направление 2.1- Филология – „Литература на народите на Европа, Америка, Азия, Африка и Австралия (Западноевропейска литература) на Николай Боянов Тодоров.

София, 3 април 2018 г.

Доц. д-р Татяна Пантева